

Козаки-характерники. Легенди та перекази

Як запорожці ману напускали

Кічкаська балка¹ була колись гайдамацькою. В ній, було, гайдамаки й запорожці зганяли коней татарських...

Спершу запорожці жили по правий бік Дніпра, а звідси, де ми живемо, та аж до моря була татарська земля. А вже запорожці як завоювали татар, то ці степи стали їхні. Тут вони і жили по балках та байраках.

Звісно, тоді були великі набіги на нашу землю, то запорожці, було, і не милують татар. Оце збереться стільки там чоловік верхами та й махнуть степом. У татар було багато скотини, а табунів – ще більше. Так вони, було, займуть табун коней та й зганяють у цю балку. Тут їх пасуть, доглядають. А якщо треба переганять коней на той бік, то один сяде на коня, займе поперед себе табун та й пішов уплав через Дніпро. Бувала за ними й погоня, та тільки рідко вдавалося татарам одбити козацьку здобич, бо запорожці були сильнішими...

Одно те, що вони були сильні, а друге, що між ними були знахарі й характерники великі. Оце, було, – на коня та й гайнуть татарським степом. Повстають серед степу, поставлять відро води та відро горілки і кружають собі горілочку... Понапиваються, співи піднімуть, аж степ розлягається! Гульк – аж ось і орда! Вони тоді один за одним чабульк! чабульк! у воду та й були такі. Випірнуть, було, аж у Херсоні або й далі...

А то ще було й так: забіжать у татарську землю, поприпинають коней на прикорні, повтикають ратища на могилі та й сплять. Діжде ночі орда і ну підкрадатись до них. Підійде до могили, а перед нею де й не візьметься великий-великий та густий ліс. Вона – до лісу, а потім – і к бісу... Отак запорожці одводили очі!..

¹Кічкаська балка – тепер на північній околиці м. Запоріжжя.

***Записав Я. Новицький наприкінці XIX ст. у с. Маркусовій
Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Д. Бута.***

Богатирі

Запорожці богатирі були – земля не держала!

У нього, у того запорожця, сім пудів голова! А вуса в нього такі, що як візьме було він їх у руки та як розправить одного туди, а другого сюди, то і в двері не влізе, хоч би ті двері були такі, що через них і тройка коней з возом проскочила б.

Запорожці дванадцятьма мовами вміли говорити, із води могли сухими виходити. Коли треба, вміли на людей і сон насилати, й туман напускати, вміли й у річки переливатися. Вони мали в себе такі дзеркала, що, дивлячись у них, за тисячу верст бачили, що воно в світі робиться. Оце як іти куди в похід, то той, хто там у них був за старшого, – чи ватажок який, чи сам кошовий, – візьме в руки дзеркало, подивиться в нього та й каже:

– Туди не йдім, бо там ляхи йдуть; і туди не йдім, бо там турки або татари заходять. А сюди йдім, бо тут аж нічогісінько немає...

Записав Д. Яворницький у II пол. XIX ст. на Катеринославщині.

Погоні вони не боялися

Запорожці були характерниками. Було, як збираються и Польщу, то беруть не більше, як дванадцять чоловік: зайвого щоб не було.

Оце як схочеться їм спочити серед степу, то вони поставлять коней хвостами до хвостів, постромляють між ними ратища і давай у карти грать. Де візьмуться ляхи верхами – та до них:

– Рембай голову! Рембай голову!¹

Добіжать до запорожців та й обминуть: їм покажеться дубовий байрак.

¹ Рубай голову! Рубай голову! (Пол.)

***Записав Я. Новицький у 1887 р. у с. Язиковому-Федорівці
Катеринославського пов. Катеринославської губ. від Т.С. Ковбаси.***

Запорозька вдача

Запорозжці – то народ вихватний, на всякі діла здатний. Інші такі були, що й грамоти не вчилися, а читати так добре читали, що й учений так не прочитає. Раз одного запорожця питають:

– Як ти навчився грамоти?

– А як!.. Спав я в хаті, стало мені душно. Я пішов під стіжок та й лежу. А тут летить пташка. Як кліє мене в лоб, – так кров і побігла. І став я все знати, і книжки читати.

А сила яка в них була ! Хоч у старого, хоч і в малого! Іде раз кошовий, аж дивиться – дитина семи літ заглядає на дзвіницю.

– Чого ти, мале, заглядаєш на дзвіницю?

– А я туди гармату зніс.

– Ти?!

– Я.

– А піди назад знеси!

Воно пішло та й знесло. От які тоді люди були! Тепер хоч десятеро коней запряжи, то не знесуть. А про старих запорожців – то вже й казати нічого! Вони оце було як говіють, то піп і приказує їм:

– Пани-молодці, котрі з вас мають велику силу, то втягуйте повітря в себе...

Бо були такі, що як дихне, то піп із причастям і впаде. Сила страшенна була! А воювали вони так. Стануть було, а проти них двадцять ворожих полків вийдуть. То полки самі себе поріжуть, кров тектиме по черево коням, а запорожцям байдуже! Стоять та сміються. Один лише васюринський козак було й не сміється. Той зарядить пістоль губкою та й стріляє... А це все від того, що вони знаючий народ був. На своїй землі їх ніхто не міг узяти. Було, як куди їдуть, то зараз землі під устілку накладуть, у шапки понасипають та й ідуть, говорячи:

– Хто чоботи скине, тому й смерть. А хто шапку зніме, тому голову знімуть.

Так і їдуть собі. Доїдуть у місто яке, – п'ють, гуляють, музик водять, танцюють; а як почне світати, посідають на коней та й поїдуть. І всі чують, як вони й розмовляють, як і коні у них хропуть, а їх не бачать.

Раз були вони в Петербурзі. Зайшли в палац, їм стільці подають, а вони посідали на підлогу та й сидять. Приходить до них Катеринич¹. Дивиться, що вони сидять на підлозі, – і давай з них сміятись. Потім підняв руку над одним запорожцем та й цілиться його вдарить.

– Рубай, рубай, – каже козак, – коли підняв!

Так де тобі рубати! Як підняв руку Катеринич, то так вона й зімкнулась, так і залякла...

Запорожців не зігнали з Січі, а вони самі пішли кудись на райські острови. Там і живуть. А перед кінцем світу знову прийдуть і знову своє відшукають.

¹ Катеринич – князь Потьомкін.

***Записав Д. Яворницький у II пол. XIX ст. у с. Плахтіївці
на Катеринославщині від Я. Литвина.***

Куля їх не брала

Запорожці були лицарі і великі галдовники¹. Куля їх не брала. На Дніпрі, було, простелять повсть і йдуть.

Катерина хотіла повернути їх під свою владу, а вони й не схотіли. Щоб показати силу, прокинули повсть на морі, набрали землі в чоботи, горілки в баклаги і подалися в Туреччину.

¹Галдовник – чаклун, характерник.

Записав Я. Новицький у 1885 р. у с. Балабиному Олександрівського пов. Катеринославської губ. від О. Петренка.

Характерник Кравчина

...Поміж запорожцями багато було характерників. Розказують про Кравчину, котрий у Польщі піймав козацького душогуба Саву. Про це й пісня є...

Оце, було, б'ються запорожці з ляхами, і, гляди, ляхи побивають наших. Як тільки наскочить Кравчина, так ляхам і нема ходу. Кулі летять, а запорожці ловлять їх у заполи.

А як треба перейти річку, то Кравчина поведе перед – і стане сухо. Так, було, в сухій одежі переходять запорожці й Орель-річку.

А то було ще й так. Як треба пливти Дніпром, то зроблять із оситнягу пліт, посідають – і гайда за водою.

Записав Я. Новицький у 1887 р. у с. Нові Кайдаки Катеринославського пов. Катеринославської губ. від М.У. Кравця.

Прикинувся вовком

Раз запорожець Матвій Шуть уночі рибалчив. Під'їхав до берега і перебирає сітку. Коли це шелесть-шелесть та з берега – плиг у каюк! Плигнуло й сидить у носку. Дивиться Матвій – вовк, та ще й здоровий! Що йому робити?..

Що стане каюк повертать до берега, то вовк до нього гр-р-р! А потім і заведе стиха: аввв-у-у! Стане одпихать на річку – вовк сидить тихо. Взяв тоді дядько і повіз його з Сагайдачного на той бік. Під'їхав до берега, вовк вискочив, стрянувся і побіг. Вибіг на гору, сів та як завис, аж луна ляга Дніпром. Матвій перехрестився і повернув каюк на Дніпр.

Прошло три роки... От раз їхали козаки через Кічкас і завернули до Шутя в Сагайдачне.

– Здоров був, Матвію!

– Здорові були!

– Чи пізнаєш? – питає один. Шуть приглядається.

– А-а, це ти, Павле? Здоров, братику, здоров! Та й давно ж ми бачились...

– Та де ж, пак, чи не давно?

– Аякже, годів десять або й більше буде... Знаєш, як їхали з Польщі?..

– Знаю, тільки то давня річ. А пам'ятаєш ти, як ми з тобою бачились три роки назад?

– Три роки? Що це ти кажеш?

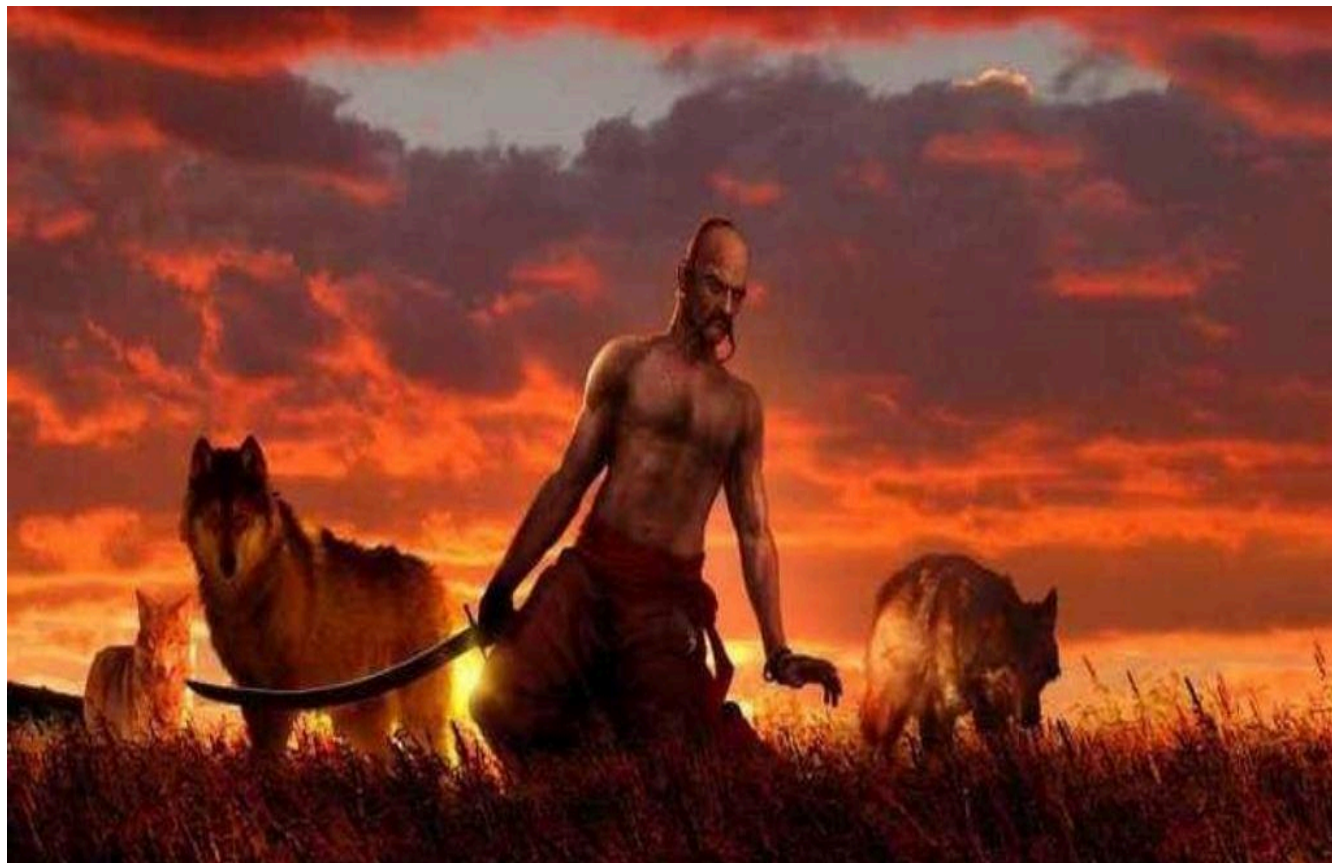
– А хіба забув, як перевозив вовка?

– Вовка?

– Вовка ж! Ото був я... Прийшлось тікати з бувальців, так, щоб кому не взамітку, я шкуру на себе і пробіг вовком. Тепер заїхав подякувати тобі, Матвію, за перевіз...

Погостювали сіроми й подалися степами.

**Записав Я. Новицький наприкінці XIX ст. у с. Вознесенці
Олександрівського пов. Катеринославської губ. від Г. Шутя.**

Корж – козацький ватажок

Корж – це чоловік запорозького покоління. Він був козацьким ватажком і водив запорожців у Польщу.

Оце, було, як біжить погоня, то він і наказує запорожцям, як треба робити... Ляхи добігають, розмахують шаблями, а козаки піднімуть угору ратища і з'їдуться докупі. Тоді ляхам привидиться ліс: вони й пробіжать мимо.

Одного разу повертався Корж із Польщі, а за ним – погоня короля. Не послушали його молоді запорожці, не зробили того, що треба, й розбіглись. То ляхи всіх і половили.

Корж не своєю смертю помер. Його посадили ляхи на палю.

Записав Я. Новицький у 1887 р. у с. Язиковому-Федорівці Катеринославського пов. Катеринославської губ.

Хто обсадив Січ лісом

Жив у Капулівці чоловік на ймення Грицько Горбатий. Багатир був такий, що страх один! Та й не даром: йому чорти гроші возили. Люди бачили тих чортів.

Оце, кажуть, устанеш було ранком та й ідеш повз річки та плавні за кінями, а чорти вже й їдуть: два запряжені у візок, а третій – гидкий-прегидкий, горбатий, увесь обідраний, з підбитим оком – сидить на передку та поганяє тих двох. А ті, бідолахи, аж у три погібелі згинаються та везуть, худі такі, що аж ребра у них повилазили. Оце порівняється з ними який-небудь чоловік та й каже:

– Здорові були!

– Здоров! – відповідають чорти.

Їм не казали «помагай, боже!», бо того чорти не люблять, а тільки – «здорові були!» – та й годі.

– А кому везете золото?

– Та тому клятому синові, Грицьку Горбатову! Ніяк не настанемо...

– Ну, везіть, везіть, якщо не настаните...

То вони й попруть прямо в двір до Горбатого. А той вийде до них, полічить золото, висипле його в скриню, а тоді вже кличе чортів у хату обідати. А люди його того й не бачать. Та оце наварять Грицькові казанище борщу, – відер десять, а то й більш, – та й дивляться, як то він те все поїсть. А й гадки нема, що коло Грицька три чорти. Тільки-но наллють борщу в казан, – а його вже й не стало: хап! хап! хап! Так усе й похапають.

– А що, нахрюкались борщу? – питає Грицько.

– Нахрюкались!

– Ну, тепер знову за роботу!..

Та так вони, бідолахи, робили йому, може, років з двадцять, коли не більше, а потім уже якось і питають:

– Доки ж ми тобі возитимем, Грицьку, те золото?

– Аж поки не обсадите всю Січ молодняком та поки не засиплете землею оту яму, що за Січчю! Чули?..

– Чули!

В ту ж ніч як заходилися чорти, як заходилися, та так усю Січ і обсадили молодняком: де осокорами, де вербою, а де шовковицею. А від ями, що була за Січчю, й сліду не лишили: всю землею завалили.

От із тих пір Січ і обросла лісом. Із тих пір і вода їй нічого не зробить, а то десь давно б уже рознесло.